

CULTURĂ URBANĂ - PEISAJ CULTURAL URBAN

Angelica STAN,

Lect. dr. arh., Facultatea de Urbanism,
Universitatea de Arhitectura si Urbanism "Ion Mincu"- Bucuresti

Abstract. Today, the sense of urban culture sends to the need of a particular comfort of living in the city area. Beyond providing this convenience - in terms of space and function, there is a need of urban experiment, exploration (even free), cumulative and somewhat indiscriminate information - a comfort of a freedom, even of a free will. We eat what the town offers, without being constantly aware of the contents of this information, sometimes harmful. We consume the city and it consumes us in turn. The information that the citizen "requests" is not necessarily required, but an exacerbation of an information instinct - we are "programmed to explore" from the beginning, gathering information as a germinating ground of future creations. Creation of urban culture has achieved over the centuries, through the instinct of personal or collective knowledge, through experiments, with gestures of acceptance or denial, in a climate of freedom of choice and expression.

Keywords: urban culture, cultural landscape, urbanity, periphery

În înțelegerea curentă, cultura urbană se referă la cultura oficială, sinonimă cumva cu cea a centrului sau a elitei, a intelectualilor, a revistelor sau a oamenilor de cultură. Ea pare să conțină un set de elemente care îi formează profilul – de la limbă, istorie, memorie a locurilor, personalităților, la literatură, artă, stil arhitectural, mod de amenajare a spațiilor publice (și mod de utilizare a acelor spații), mod de consum, de distracție, muzică, vestimentație – evident, nu neapărat în această ordine.

Prin raportul pe care îl întreține cu modernitatea ca model generic, cultura urbană participă la conturarea identității spațiului urban; reciproca, însă rămâne de discutat și se dispută în jurul unor întrebări de tipul:

ce calități sau atribute ale spațiului urban imprimă culturii urbane o personalitate proprie, care elemente ale gestului edificării devin marcă a urbanității, cât / prin ce din arhitectura devine peisaj urban, ce tip de existență în spațiul urban îl transformă în peisaj? ... și poate multe altele.

Dacă ne referim la spațiul românesc, istoria culturii este una frământată, în perpetuă inadecvare și incapacitate de aderență la vreun model clar, pendulând dintotdeauna fie între occidentalism și autohtonism (Alec Russo / Vasile Alexandri), fie între criticism și sincronism (Titu Maiorescu / Eugen Lovinescu) sau între protocronismul lui Edgar Papu și rezistența prin cultură a lui Constantin Noica (Neagoe, 2008).

Pe de altă parte, cultura urbană românească este un fenomen relativ nou, nu mai vechi de două secole, modernizarea culturală fiind una încă în curs de desfășurare. Principala sa caracteristică remanentă de-a lungul traversării tuturor etapelor și modelelor evolutive, este totuși derivată din această nevoie permanentă de racordare la valorile modernității, fie prin imitație, fie prin critică, fie prin adaptare „la scara locală” sau transfigurare (mergând până la mutilare). La nivelul vieții urbane două extreme se ating adesea: pe de o parte, mimetismul ne-critic - care importă nediferențiat orice formă a culturii occidentale, pe de altă parte, în sens opus, refuzul modernității și o exagerare a valorilor autohtone.

La nivelul urbanismului ca disciplină consolidată abia în ultimul secol se poate remarca un salt și în același timp o suită de discontinuități - de la practica cvasi-spontană de a edifica, la urbanismul ca doctrină orientată asupra calității vieții urbane și la planificarea urbană ca metode științifice având la bază strategii de dezvoltare – acestea fiind totodată forme coexistente și uneori contradictorii ale edificării spațiului urban și pe care legislația ar trebui să le armonizeze, pentru că, în opinia mea, aici este localizat unul din motoarele de formare a culturii urbane.

Trebuie să punctăm și faptul că în ansamblul său, cultura română (urbană sau rurală, sau, cel mai adesea „parohială”) își datorează existența și recunoașterea în principal prin eforturile literaturii și criticii literare. Despre *cultura urbană* putem vorbi abia în perioada interbelică, odată cu afirmarea arhitecturii moderne și a neoromânismului, prin creațiile unor Marcel Iancu, Horia Creangă, Ion Mincu, Cincinat Sfințescu, ș. a. când arhitectura devenea „pionul principal” în jocul culturii urbane, întreținând raportarea elitei la modernitatea occidentală. În același timp, însă, realitatea concretă a spațiului urban oferea un peisaj diferit și contradictoriu, al coexistenței luxului și mizeriei, al modului de viață european cu cel oriental, al provincialismului și eternelor complexe de inferioritate, al gustului artistic nesigur, hibridizat. Cultura urbană română nu era atunci pe deplin consolidată, practica spațiului urban nu valida formele și conceptele arhitecturale, urbanismul se rezuma la înregistrarea *postfactum* a edificării, iar cultura străzii se rezuma la o suită de convenții sociale și cutume comportamentale bogat colorate, fără o coerență care să poată da naștere unui specific urban. Si dacă nu se putea vorbi de o cultură urbană veritabilă, existând atâtea elemente de distorsiune în conturarea unui profil cultural clar (lucruri vizibile, bunăoară, în mărturiile multor observatori ai Bucureștilor) despre peisajul cultural urban putem opina, din perspectivă actuală asupra epocii respective, că acesta era unul viu, evolutiv, reflectare a unui mod de viață tradițional în esență, dar încercând să răspundă unor exigențe de ordin social, economic și administrativ.

Înțelegerea actuală a culturii urbane nu mai polarizează însă între aceste două elemente – profilul/ specificul cultural și peisajul urban asociat. Înțelegem ca fenomen viu, cultura urbană se leagă de un anumit stil de viață a cetățeanului, în relație cu tipul de grup/ comunitate din care acesta face parte, corelat cu o atitudine sau manifestare personală, dar și cu spațiul urban care le găzduiește. Este mai aproape de conceptul de acel „habitus” - ca sistem

non-conștient de stări care derivă din capitalul economic, cultural și simbolic al subiectului (Leach, 2006, citându-l pe Derek Robbins, „Bourdieu and Culture”). Peisajul cultural urban s-ar suprapune parțial conceptului de *urbanitate* înțeleasă atât ca expresie a acestui habitus, cât și ca proces de devenire a culturii urbane - oscilând între abordări pronunțat sociologice, sau dimpotrivă, legate de aspecte formale ale spațiului urban – în special ale spațiului public.

Dar cultura urbană este una din expresiile actuale încărcate de atâtea semnificații, încât ea nu se mai poate defini direct, ci necesită clarificări succesive, piezișe chiar, din puncte de vedere cât mai diverse. Antropologia susține definirea culturii urbane ca și creație a unei așezări umane stabile în timp și spațiu, emanație a omului sedentar care dezvoltă un sentiment de apartenență la locul respectiv, ilustrat prin modul de îngrijire și „cultivare” a spațiilor, prin opoziție cu cea a nomadului, mai puțin legat de un teritoriu anume căruia să-i imprime propriile valori. Sedentarismul ancestral al cetățeanului ar fi poate sursa nevoii sale continue de a-și defini amprenta asupra spațiului propriu, de a-l modela și perfecționa continuu ca pe un spațiu vital, fizic și mental deopotrivă, de a asimila creator influențele, de a crea reprezentativitate, calitate și plus-valoare – lucruri pe care un peisaj urban autentic le exprimă într-un mod firesc. Fiecare specie animală își creează adăpostul perfect și își construiește mediul perfect, acest lucru fiind legat de instinctul de supraviețuire, spune Jay Appleton (Appleton, 1996, pag. 87). Într-un mod mai sofisticat, dar având la baza același instinct al securității, supraviețuirii și cunoașterii, omul – atât la nivel individual cât și la nivel social - își delimitează, își construiește, își cultivă, își investește economic, psiho-afectiv și social spațiul în care locuiește, cultura urbană fiind sinteza acestor acțiuni. *A locui* devine sinonim cu *a fi*, ne spune Heidegger, expresie a modului în care cultivarea spațiului servește scopurilor lumești și spirituale ale omului.

Urbanul în sens cultural trimite astăzi și la necesitatea unui anumit confort al vieții în spațiul orașului. Dincolo de asigurarea, din punct de vedere spațial-funcțional, a acestui confort, există o nevoie a cetățeanului de experiment, de explorare (gratuită chiar), de informare cumulativă și cumva nediferențiată - un confort al libertății, poate chiar al liberului arbitru. Consumăm ceea ce ni se oferă, fără a fi permanent atenți la conținutul acestei informații, uneori nocivă. Consumăm orașul și el ne consumă, la rândul lui. Informația pe care o „cere” cetățeanul nu mai este una neapărat necesară, ci una

provenid din exacerbarea unui instinct al informării – suntem “programați să explorăm” de la începuturi, adunând informația ca pe un sol germinativ al viitoarelor noastre creații (Appleton, 1996, pag. 90). Creația culturii urbane s-a realizat, de-a lungul veacurilor, grație acestui instinct al cunoașterii prin experiment personal sau colectiv, prin gesturi de acceptare sau de negare, într-un climat al libertății de opțiune și de exprimare.

O necesară lectură multiplă și deschisă impune a privi cultura urbană ca un concept multi-stratificat: există mai întâi un “nucleu dur”, alcătuit din tot ceea s-a constituit prin cristalizare în decursul timpului, într-un strat “oficial” (și care încearcă să se păstreze reprezentativ), echivalent poate cu notiunea de patrimoniu cultural - material sau imaterial: istorie, literatură, artă, arhitectură, locuri, personalități, obiceiuri, tradiții, etc, cunoscute pe scară largă și intrate în conștiința publică, adesea utilizate turistic, în promovarea internațională a orașului respectiv și pe baza cărora orașul își poate afirma competitivitatea. Aceste lucruri însă ajung să fie înțelese într-un mod stereotip, generând prejudecăți și alterând adesea percepția asupra culturii urbane reale, cea trairă cotidian și reflectată altfel decât prin publicitate, cea care alcătuiește în esență cel de-al doilea strat al acestui concept.

Acesta este o structura mai puțin delimitată, un strat “scămos” datorat cotidianului și tuturor elementelor care conturează acest domeniu - de la tipul de atmosferă fizică dominant, mod de comportament uzual al locuitorilor, la tipul de limbaj, la legendele urbane și personalitățile neștiute din cluburi, baruri și blog-uri, de la copiii străzii, la poezie și muzică live, de la modul de expunere al artei în spațiul public, la sărăcia periferiei, la agresiune, fraudă, violență, etc. Dacă primul strat al culturii urbane prezente în manuale școlare și ghiduri turistice, este unul cvasi-permanent vizibil și recunoscut ca atare (slab contestat vreodată), acest strat secundar ca ordine, dar nu și ca importanță, este vizibil clipă de clipă în prim-planul individual, dar este mai puțin recunoscut, trecut cumva în derizoriu, ignorat sau reprimat prin presiunea altor constrângeri. Este stratul experienței individuale a urbanului, al contactului cotidian/punctual cu orașul, care impregnează imaginarul fiecăruia, care se consumă în fapte și acțiuni-interacțiuni poate banale, care presupune o anumită rutină în asumarea condiției de cetățean și care, nu în ultimul rând, se exprimă în felurite moduri: refulează imediat în limbajul străzii, în arta străzii, în modul de a-l privi pe *celălalt*, crează reacții în media, atitudini-limită, sau, dimpotrivă, se camuflează, ca să se dezvăluie

mai târziu, în literatură, poezie, etc. Diversitatea și eterogenitatea care rezultă din acest val de expresii individuale sau cvasi-colective nu sunt însă de natură să contracareze “nucleul dur” al fenomenului culturii urbane, ci se constituie într-un ferment al evoluției sale vernacularizante, ca sursă a creșterii și dezvoltării urbane, atât în sens spiritual, cât și în sens economic și social.

Pe lângă toate acestea, putem depista și un al treilea “strat” al acestui construct oarecum paradoxal al “culturii urbane”: cel al ficțiunii, al dez-informării, al de-construcției – un meta-text purtat de fiecare element component al culturii urbane, spontan, eliberat de referințe și efemer. Este un strat al conexiunilor care se petrec în mare parte în spațiul virtual, dar și al celor de la nivelul manipulării mentalului colectiv, al inducerii de stări, ambianțe, mode, zvonuri și care ajung împreună să re-investească spațiile reale, locurile, limbajul, gustul, creațiile, opiniile fiecăruia cu elemente parazitare, sau cel puțin contradictorii, oricum diferite de cele originare, creând fluxuri, valori, striuri, (pliuri, ar spune Deleuze) în magma cunoașterii și experimentării urbanului. Cultura urbana s-ar crea, astfel, precum în tectonică, odată cu aceste “mișcări de suprafață” dintre care o parte, la intervale lungi de timp, trec în stratul stabil, devin clasice, se “pietrifică”, iar altele izbucnesc în cotidian, ard, sunt “gheizerale” evenimentelor culturale și atitudinilor civice care reușesc să ne capteze uneori atenția.

Cu cât aceste două din urmă segmente sunt mai active, cu cât poeticul introduce mai multe instrumente de cunoaștere și experimentare a orașului pentru fiecare dintre locatarii, consumatorii, creatorii sau distrugătorii lui, cu atât șansa de viață a *nucleului dur* al culturii crește, incidența lui asupra omului devine mai profundă - iar aceasta înseamnă deja a crește durabil, a crește viu, păstrând valorile și pentru generațiile viitoare. Există deja opinii deosebit de pertinente potrivit cărora poeticul, prin metodele sale discrete, dar eficiente (printre care și metafora) este un domeniu răspunzător și în același timp vinovat, de modelarea, din interior (adică de la nivel individual) a culturii urbane, introducând un vector de cunoaștere suplimentar și alternativ față de cele uzuale și uzate, un discurs deopotrivă intim și social, un mecanism psiho-poetic de rezistență la mizeria cotidiană. Și poate că faptul că în România de astăzi cultura urbană este atât de precară, de dezgustătoare, de impregnată de prostie – demagogie – ipocrizie - kitsch nu se datorează doar politicienilor, presei, economiei, mentatiliștilor și istoriei nefericite a neamului, ci mai degrabă unei

lipse de "disciplină" poetică formulată corect la nivelul fiecărui locatar al acestei țări. Odată compromis acest instrument de validare interioară a lumii exterioare, (încă din școala care se străduiește să anihileze orice capacitate de a percepe *poezia*) are loc o diluare a acestui resort cândva sănătos de evaluare a lucrurilor, care pleacă de la senzații, stări și apoi își permite interpretări și judecăți proprii.

Cultura urbană ca poetică (discurs dar și acțiune, in-ființare in spatiul public) este însă o temă care merită o atenție specială, mai ales privind modul în care, acum, în România, reacția culturală la peisajul crizei (urbane și rurale în aceeași măsură), este una de retragere în zona subversiunii: rezistența se consumă prin acte individuale, atomizate, in spatiul virtual mai mult decât in cel fizic, atâta vreme cât spațiul public al urbanului este cotropit de însemnele politicului sau ale publicității mereu mai demagogice și mai agresive.

Dintr-un alt unghi privind lucrurile, cultura urbană poate fi înțeleasă ca și expresie a emancipării față de lumea satului, sau, în aceeași măsură, a afirmării puterii și importanței centrului față de periferie. În limbaj curent, termenul de "urban" pare a desemna o calitate intrinsecă, sub care defectele, inadvertențele, lipsa măsurii, s-ar citi mai slab. Dintotdeauna și oriunde, cultura urbană înseamnă totodată legende, imagini și mituri urbane născute dincolo de *mainstream*, rezultate din asumarea libertății de a rămâne anonim, chiar a plăcerii de a fi camuflat în mulțime. Pe de altă parte, „*dacă locuiesc în oraș nu înseamnă că fac parte din mediul urban*” este una din opiniile, aparent oximoronice, apărută destul de recent în literatura despre "urban". Cultura urbană este percepută ca un mediu care întreține și favorizează un anumit comportament, în speță urban, dar regulile acestui comportament/stil devin din ce în ce mai puțin clare. Este interesant că, odată cu aceasta aserțiune, cultura urbană pare a nu mai fi legată strict de oraș ca loc. Pe cale de consecință, „*se poate să fii urban și dacă locuiești la țară*”, urbanul devenind un atribut care trebuie recunoscut și validat de societate în ansamblu său de o anume comunitate/grup, implicând mai ales straturile de suprafață ale conceptului de "cultură urbană", denuminate prin comportament, opinie, limbaj, vestimentație, etc.

Am putea accepta acest model al culturii urbane separate de suportul său fizic, dacă am putea crede ca între om și spațiul urban propriu-zis nu există decât o relație superficială, strict utilitară. Însă, oricât de sofisticat și performant, oricât de

puternică universaliza reea și globalizarea, virtualul nu reușește să înlocuiască teritoriul amprentat fizic de către om, transformat în matrice vitală. Nevoia de spațiu urban, dincolo de biologic, este deopotrivă una estetică și științifică, legată de necesitatea de a verifica și compara, în mod concret, *in situ*, caracterul și înfațișarea modelului cultural conceput / vizualizat în abstract. Confruntată cu o criză a propriilor mijloace de persuasiune, cultura urbană nu se poate valida pe ea însăși decât prin raportare la ceva de care trebuie să distanțeze - în speță cultura suburbană, sau non-urbană. Iar acestea din urmă sunt fenomene strâns legate de spațiul concret, de caracterul locurilor și peisajelor percepute nemijlocit, de încărcătura socială, etnică și estetică a acestora. Cultura "sub-urbană", în mod eronat considerată un fel creație secundară și nefericita a urbanului, este o lume în sine, prea complexă pentru a putea fi expediată ca fiind un produs ratat al orașului. Cultura sub-urbană trebuie înțeleasă ca parte a culturii urbane, poate chiar materia primă din care aceasta din urmă se construiește.¹

Pentru ca orașul însuși, ajuns la talia marelui-oraș, a aglomerației urbane, a hibridizării și a continuei metamorfozări a peisajelor sale trans-culturale, reclamă o altfel de înțelegere a suburbanului - mai degrabă ca pe o replică tăioasă, ca protest venit din interior, ca mod de a nega mecanismul urban care-și concepe și ucide, cu aceeași fervoare, propriile valori.

Ca fenomen amplu, urbanul își creează propriul peisaj, iar acesta este unul cultural în măsura în care este oglinda fidelă a întregii alcătuirii de modele și valori ale societății respective. Peisajul cultural asimilat mediului urban poate avea diferențe notabile în funcție de tipologia cadrului fizic și social la care se referă; el este un palimpsest și în același timp un caleidoscop de stiluri, mode, maniere între care se amestecă, în proporții și poziții variabile, dar nu neglija bile, caractere venind din periferie sau chiar din zona rurală, cu cele importate direct și fără preparative din spațiul occidental. Un stereotip de gândire des întâlnit este să credem că ierarhia spațială și socială a orașului se reiterează mereu într-o ierarhie culturală a idoma, păstrând centrului/elitei valența pozitivă și periferiei/marginalilor valența negativă.

¹ In SUA și Canada "urban" este folosit adesea ca eufemism pentru a descrie cultura afroamericana contemporana, iar in mod similar, in Anglia, limbajul curent descrie influenta culturii afro-caribene asupra celei engleze. In mod tipic, acestea conțin street dancing, break dancing, muzica hip hop, sau rapp, house, techno, tumtablism, sau alte activități care au loc in zonele centrale și care devin populare prin comercializare (http://en.wikipedia.org/wiki/Urban_culture)

Din contră, peisajul cultural al periferiilor urbane este un tip distinct de peisaj urban, rezultat al unui mediu aflat sub același destin cu orașul, în prelungirea căruia se instaurează, subminându-i cu violență existența, pe de o parte, iar pe de altă parte, oferindu-i o alternativă. Peisajul cultural al periferiei urbane este un peisaj în tranziție, o resursă contradictorie, corespunzând unui proces de schimbare a sistemelor de referință la nivelul întregului sistem urban, incluzând indeterminarea, dezordinea, vagul, incoerența, absența. În ciuda aspectului său dezolant adesea, estetic este catalogat ca negativ, peisajul cultural al marginii este unul încărcat de autenticitate și potențial, putând oferi culturii urbane un câmp de regenerare consistent.

Între tradiție și modernitate, între patrimoniu și inovație, între centru și periferie, între elită și marginali, cultura urbană se auto-definește continuu, în timp real, în spațiul fizic al orașului și în spațiul său virtual, deopotrivă. La noi, cultura urbană este încă o structură prea laxă, în care se amestecă nediferențiat extremele și în care dominantă o reprezintă stereotipurile, simulacrele, obrăznicia până la violență, inconsecvența, pompa, excesele, ambiguitățile și veșnica *formă fără fond*.

Experiența individuală nu este luată în seamă, iar poetica urbanului devine desuetă, atâta vreme cât administrarea funcțională a acestuia nu este asigurată. Cultura suburbană este impregnată de atâtea elemente reale din spectrul negativ, încât cu greu mai poate fi acceptată teoria potențialului său peisager. Trebuie un efort de imaginație și de gândire a spațiului urban românesc la un nivel multidisciplinar, incluzând capacitatea, recalibrată în mentalul fiecăruia, de lectură poetică proaspătă a orașului, de proiecție a creației urbane dincolo de neajunsurile imediate... ca să putem măcar spera la o emancipare a sa sub aspect cultural.

Peisajul urban trebuie privit ca o astfel de *operă culturală deschisă*, amplă, creație continuă a unor forțe politice, administrative, economice dar și a

unor specialiști, artiști profesioniști sau amatori și nu în ultimul rând, a locuitorilor înșiși.

Peisajul cultural urban este creația la care creatorul, ca și consumatorul / utilizatorul, participă în egală măsură, iar produsul este unul în continua prefacere, căci *“orice consum, spune Umberto Eco, este o interpretare și o execuție, întrucât în orice consum, opera retrăiește într-o perspectivă originală”*.

BIBLIOGRAFIE

Appleton J. (1996), *The experience of landscape*, John Wiley & Sons, New York, pag. 87, 90.

Leach N. (2006), *Uitați-l pe Heidegger*, Editura Paideia, București, pag. 10.

Neagoe L. (2008), *Depășind modernitatea: crize și modele în cultura română*, Cuvântul **1-2**: 2.